

Estratègies d'integració lingüística dels estrangers a les Illes Balears

En aquest article l'autora parla de la nova situació sociolingüística de les Illes Balears provocada pels fluxos migratoris d'aquests darrers anys. Aquesta situació posa nous reptes a la voluntat de consolidar una societat cohesionada en què el català sigui el principal element d'integració. L'autora explica les iniciatives empreses per les institucions insulars per assolir aquest objectiu.

Introducció

Els grans moviments migratoris han estat, sens dubte, la tendència demogràfica més representativa del final del segle xx i seran, segurament, un factor determinant de l'evolució de les societats i de les cultures europees al llarg del segle que començam.

La generalització i la globalització dels transports i de les comunicacions expliquen en part el gran èxode cap a Europa des de tots els racons del planeta. Tanmateix l'explicació real d'aquesta migració rau en dues causes fonamentals: el model europeu (creixement econòmic superior al creixement vegetatiu) i els greus problemes estructurals del Tercer Món (neocolonialisme econòmic, fam endèmica, conflictes seculars, privació de llibertat, escasses perspectives personals...).

Existeix, a més, dins Europa, un altre tipus d'immigració derivada de les relacions entre el nord i el sud dins el mateix continent. L'elevat nivell de vida de les societats septentrionals i la mitificació del clima i de la manera de viure meridionals han provocat, a partir dels anys noranta (Acta Única Europea, tractats de Schengen i d'Amsterdam...), un fort corrent migratori des dels països nòrdics cap als territoris de l'arc mediterrani occidental, corrent afavorit, sens dubte, per la lliure circulació de mercaderies i de persones dins la Unió i per la ciutadania única dels europeus.

Les Illes Balears

Des dels anys noranta, les Illes Balears han esdevingut un territori paradigmàtic dins aquest context migratori. Les especials condicions climàtiques, la imatge internacional de l'arxipèlag, l'estabilitat econòmica i social i l'important paper que hi té el turisme des dels anys seixanta, han fet de les Balears un destí cobejat no només pels onze milions de turistes anuals, sinó per la gran quantitat de nous residents arribats durant la darrera dècada. Una anàlisi comparativa ens indica que superam en el rànquing els líders europeus en immigració (Suïssa i Bèlgica) i que només Luxemburg té unes xifres superiors a les nostres.

En el cas de les Balears, a més, és important no oblidar que, ja des dels anys seixanta, havien estat receptores d'una forta immigració anomenada *interior*. Aquest moviment de població des d'altres territoris del mateix Estat és, des del punt de vista lingüístic, una immigració convencional. De fet, aquest fenomen,

Diagnòstic

l·ligat a la penalització legal de la llengua durant el franquisme, va ser el detonant del greu i rapidíssim procés de substitució lingüística que començà a les Balears a partir del *boom* turístic i l'explosió demogràfica consegüent.

Tots aquests factors descriuen un escenari complicat i difícil d'avaluar i d'explicar de manera rigorosa, ja que contrasta poderosament la gran rapidesa dels canvis econòmics i demogràfics enfront de la previsible lentitud dels estudis i de la planificació. A més a més, cal tenir en compte la poca fiabilitat de les dades, que són parcials i que provenen de fonts i metodologies diferents. Això fa que puguem trobar estadístiques contradictòries, que no es poden ni creuar ni contrastar. Així i tot, la tendència és clara i es visualitza fàcilment: l'evolució de la població de les Balears des dels anys cinquanta és acceleradíssima i arriba gairebé a nivells d'insostenibilitat.

Aquest fenomen, que no és nou a l'arxipèlag (entre 1960 i 1980 la població ja havia experimentat un augment del 50%), arriba a un nou cim a partir de l'any 1993, per l'arribada massiva d'europaus i d'estrangers extracomunitaris, sense que això signifiqui un descens del flux migratori que ha anat arribant des de l'Estat espanyol durant els darrers quaranta anys. Tot plegat fa que, des dels anys seixanta fins a l'actualitat, la població es dupliqui i passi de 400.000 a 800.000 habitants. Aquest creixement global de població del 100%, que ens fa líders d'immigració a l'Estat i a Europa, arriba encara a percentatges més elevats a territoris com l'àrea metropolitana de Palma, Eivissa o Formentera.

La insostenibilitat de la tendència s'evidencia davant una sola dada: un 34 % de la població de Balears ha nascut fora del territori i una part important del 66 % restant, tot i haver nascut a les Illes Balears, són immigrants de segona generació, la integració lingüística dels quals no es va arribar a produir mai.

Així les coses, l'escenari es complica si tenim en compte que la immigració, a més de ser quantitativament important, és qualitativament heterogènia, i que pot presentar casuístiques diverses i necessita, per tant, estratègies diferenciades. Els estrangers extracomunitaris solen tenir, en general, un nivell socioeconòmic i formatiu baix, i la seva situació va sovint associada a problemàtiques diverses prou peremptòries (situació legal, treball, habitatge, sanitat, reagrupament familiar, etc.). Els nous residents europeus, en canvi, presenten generalment un perfil totalment diferent. Sovint es tracta de persones adultes o d'edat avançada, d'alt poder adquisitiu, poc disposades a relacionar-se amb els autòctons, connectades amb el seu medi cultural originari a través de les noves tecnologies, que mantenen relacions econòmiques i fins i tot laborals amb el seu país d'origen i que s'estructuren en colònies homogènies (zones residencials amb televisió per satèl·lit, mitjans de comunicació específics, comerç i productes especialitzats, serveis oferts pels *compatriotes*...), que els aïllen del país d'acollida i que els permeten continuar vivint en alemany o en anglès però a una temperatura més confortable.

Per altra part, la realitat lingüística i sociolingüística del país fa que els immigrants espanyols que arriben a les Balears facin valer els seus drets lingüístics, consagrats per la Constitució i l'Estatut d'Autonomia i avalats per la tendència dels autòctons a la claudicació lingüística i a fer del castellà la llengua de comunicació amb els desconeguts o amb els forans.

Observam així que la precarietat social dels primers, el potencial econòmic i l'aïllament dels segons i la situació legal dels tercers juguen en contra de la integració lingüística i cultural dels nous habitants de les Balears, que, en la majoria de casos, manifesten un important prejudici lingüístic, ja que desconeixen la realitat lingüística del país abans d'arribar-hi i, en alguns casos, continuen ignorant-la després d'anys de viure-hi.

Tot això fa que la situació esdevingui força complicada i que existeixi el perill real que el castellà es consolidi com a llengua única d'acollida dels estrangers per una llarga sèrie de factors: el tractament legal asimètric de les llengües oficials; la força dels mitjans de comunicació en castellà; el manteniment de les inèrcies en els usos lingüístics i la desregularització dels mercats; l'escàs marge de què disposen els poders locals per regular els usos lingüístics en les relacions mercantils i sociolaborals enfront de la capacitat de control i d'intervenció de l'Estat en molts de camps que afecten els usos lingüístics (capacitat que no s'ha exercit mai a favor del català, ans al contrari); el principi d'economia sociolingüística, etc.

Si l'objectiu és cohesionar la societat del futur entorn d'una llengua i d'una cultura i que el català arribi a ser la llengua d'acollida que han d'oferir les Illes Balears al conjunt de nousvinguts, farà falta una important inversió d'imaginació i de recursos per part de les institucions (Govern de les Illes Balears, consells insulars, ajuntaments) i un canvi d'actitud lingüística per part dels parlants autòctons i al·lòctons.

Estratègies d'integració

El paper de l'escola

El món de l'educació, sens dubte, és i serà protagonista del procés d'integració lingüística dels estrangers en edat escolar (5.774 en el curs 2000/2001) i de les seves famílies.

En aquest moment, l'escola de les Balears acull 86 nacionalitats diferents amb una presència majoritària d'infants alemanys, marroquins i britànics. Així i tot, si sumàssim tots els estrangers procedents de zones castellanoparlants (Argentina, Colòmbia, Equador...) més les persones procedents de la resta de l'Estat, comprovaríem immediatament que la llengua majoritària d'origen dels immigrants que arriben a les Illes Balears continua essent el castellà.

Els programes d'escolarització, els plans d'intervenció educativa, els programes d'immersió lingüística, els plans d'acolliment lingüístic i social, els tallers de llengua i cultura, el suport lingüístic als centres, la formació de professorat en interculturalitat, el programa de compensació educativa, el programa «Vivim plegats», la contractació de mediadors culturals, l'acolliment sociocultural, les activitats prelingüístiques amb pares i mares, són algunes de les iniciatives que es posen en marxa des de diferents direccions generals de la Conselleria d'Educació i Cultura, i que cerquen sovint la col·laboració i la implicació dels ajuntaments, les mancomunitats o les associacions que fan feina amb immigrants.

La societat en general

Si parlem ara de la política lingüística generalista, és a dir, la que no es fa directament a través del sistema educatiu, sinó que té per destinataris el conjunt de la societat, les estratègies es diversifiquen i s'experimenten contínuament, ja que, com hem vist, el fenomen migratori a les Balears és intens, heterogeni i canviant.

Una estratègia contrastada i indiscutible en aquest camp és el contacte directe amb els interlocutors implicats (associacions, ONG, sindicats, consolats) per tal de conèixer millor la situació i les necessitats del col·lectiu, pactar les prioritats i les accions que preveuen les institucions, i vehicular i comunicar amb eficàcia les mesures adoptades.

Un cas especial a tenir en compte en aquest sentit són els mitjans de comu-

nicació específics o les franges de programació que tenen com a destinataris exclusius col·lectius homogenis d'estrangers i que, a les Balears, comencen a ser importants.

Com a conseqüència de la necessitat d'acostament al destinatari, és útil fer feina normalment amb una sèrie de llengües de referència que, en el cas de la integració lingüística dels estrangers a Balears, solen ser l'alemany, l'anglès, el castellà, l'àrab i el francès.

Activitats de primer contacte

Les estratègies dissenyades per a acompanyar, afavorir o provocar el primer moment d'acostament dels estrangers a la llengua catalana són conegudes com a *activitats de primer contacte*. Són activitats d'aprenentatge a un nivell molt elemental, o productes amb la traducció en la llengua del destinatari, o materials d'informació sobre la llengua catalana.

En aquest sentit, ja existeixen diversos materials sobre la realitat lingüística per pal·liar el greu desconeixement que solen manifestar els estrangers: *El català, llengua d'Europa* (material editat, conjuntament amb la Generalitat de Catalunya, en quatre idiomes amb motiu de l'Any Europeu de les Llengües), *Coneixements de llengua catalana a les Illes Balears* (edició plurilingüe de fullets informatius sobre la situació lingüística a les Balears, el marc legal i els coneixements lingüístics de la població), *Recursos per aprendre català des de les Illes Balears* (tríptics en alemany, anglès i francès que sistematitzen els recursos d'aprenentatge: centres d'autoaprenentatge, material informàtic, Internet, bibliografia, cursos...), informacions a la web de la Direcció General de Política Lingüística...

També s'ha fet feina per facilitar que els estrangers entenguin i produeixen les primeres frases comunicatives en català, encara que no hagin assistit a cap tipus d'ensenyament formal. En aquest camp, destaca l'edició de *Cada dia, una frase més* (dietari amb 365 frases usals i senzilles en català, una per a cada dia de l'any, i la traducció corresponent en cinc llengües de referència), les insercions diàries d'aquest dietari en la premsa local adreçada a estrangers (*Majorca Daily Bulletin* i *Mundo Latino*) o el CD *Parlem! Lasst uns reden!* (50 diàlegs català-alemany sobre frases comunicatives senzilles que s'havien emès anteriorment a l'emissora local de parla alemanya *Mallorca Das Inselradio*).

Hi ha altres exemples d'experiències a mitjans de comunicació, com l'emissió del curs de català *Digui, digui...* en la franja de programació en alemany de Canal 4, o el microespai radiofònic *Si tu vols, cap problema*, que emet diàriament una sèrie de diàlegs en castellà i català a les quatre emissores de la Cadena SER.

Les actituds lingüístiques

Com sabem, tot procés d'ensenyament-aprenentatge està molt lligat a factors subjectius com la motivació. L'aprenentatge de llengües, a més, està molt condicionat per les actituds lingüístiques que conscientment o inconscientment pot tenir el futur parlant.

És per això que és important transmetre als estrangers la idea que aprendre a parlar català a les Balears és factible i enriquidor i és, a més, el mecanisme d'integració més eficaç. Això és el que pretenen els vídeos *Gent d'aquí* i *Una llengua ens uneix*, dels quals existeix la versió subtitulada a diversos idiomes.

Gent d'aquí és un vídeo de 20 minuts realitzat a partir dels programes de televisió homònims. Recull el testimoni real d'integració lingüística de diversos estrangers d'orígens molt diversos i actualment residents a les Balears.

Paral·lelament, *Una llengua ens uneix*, realitzat per l'Equip de Suport a la

Immersió del Servei d'Ensenyament del Català, és el testimoni d'infants, mares i educadors de centres que apliquen els programes d'immersió lingüística i que han aconseguit uns resultats valorats positivament per tota la comunitat educativa.

L'oci

Incidir sobre l'oci és efectivament una altra estratègia important, ja que els aprenentatges aconseguits a través del lleure i d'activitats plaents no només solen ser ràpids i efectius, sinó que, a més, generen una important transferència positiva en el sistema de valors personals i col·lectius.

Una font important d'activitats en aquest sentit pot ser el cinema, amb la programació de pel·lícules en català subtítulades en alemany o anglès. Aquest va ser el cas d'*El Mar*, d'Agustí Villaronga, especialment indicada perquè venia avalada per l'èxit de la Berlinale. Un cas especial i digne de menció ha estat el de la versió original en anglès subtítulada en català de *Harry Potter i la pedra filosofal*. Aquesta estrena, que va arribar amb polèmica, ha esdevingut un gran èxit de públic a Balears (mes de 6.000 espectadors) gràcies, entre d'altres coses, a una campanya específica destinada a la població anglòfona (contactes amb els consolats i amb les escoles britàniques, butlletes de descomptes a la premsa anglesa local, etc.), a part de la difusió general entre la població catalanoparlant.

Cursos de llengua catalana per a estrangers

Evidentment l'ensenyament formal de la llengua és una estratègia clàssica que no s'ha de deixar de banda. A part de l'oferta de les acadèmies o de les escoles oficials d'idiomes de Balears, el Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la Projecció Exterior de la Cultura de les Balears duu endavant una important tasca de formació específica i sistematitzada per a estrangers en col·laboració amb els ajuntaments o les associacions d'ajuda als immigrants.

En el disseny de cursos es distingeixen bàsicament dues tipologies: els adreçats a estrangers amb un nivell formatiu alt i els adreçats a nous residents de nivell sociocultural baix, amb importants mancances formatives i poques habilitats d'aprenentatge convencional.

Respecte a la primera tipologia, s'organitzen cursos de 40 hores en col·laboració amb els ajuntaments dels municipis on els residents estrangers són més nombrosos. Els cursos poden ser intensius o no intensius i permeten diversos nivells d'aprenentatge.

L'organització d'aquests cursos permet, a més, l'aflorament i la visualització dels estrangers predisposats positivament a la integració lingüística. Aquest col·lectiu existeix però no sempre és percebut amb facilitat. Fomentar la cohesió interna d'aquest col·lectiu i la seva vertebració dins el conjunt de la societat és una estratègia molt positiva per tal de reforçar la lleialtat lingüística dels autòctons i modificar les actituds dels mateixos estrangers.

Existeix, però, un altre grup d'estrangers de nivell formatiu baix i amb notables limitacions a l'hora d'incorporar-se a cursos convencionals. És per això que, en col·laboració amb associacions d'ajuda als immigrants, el Consorci per al Foment de la Llengua Catalana organitza cursos poc convencionals d'acolliment sociocultural on predominen les activitats prelingüístiques i de dinamització i les propostes formatives més obertes.

Una via que resulta molt positiva és organitzar activitats d'aquest tipus per a mares i pares en els centres escolars i en els horaris en què els fills hi realitzen activitats extraescolars. Està demostrat que el fet de tenir els fills escolaritzats en

català és una de les raons que motiven més els estrangers a acostar-se a la llengua autòctona.

Finalment, també s'organitzen cursos de formació lingüística i cultural per a monitors d'interculturalitat amb l'objectiu d'ajudar a desxifrar codis culturals i de garantir l'èxit en els processos d'integració de les minories lingüístiques i culturals. Són cursos de més de 100 hores que inclouen ensenyament de llengua, cultura, història, costums i interculturalitat.

Material didàctic

Els materials didàctics creats per a estrangers han de ser diversificats i adaptats a la realitat lingüística del territori i al perfil sociocultural o el moment formatiu del destinatari. És per això que es fa feina sempre amb una sèrie de llengües de referència, es pensa sempre en un material per a adults —que sol ser el terreny més poc treballat del material didàctic— i es combinen les noves tecnologies amb els formats més tradicionals per tal d'arribar a les persones preparades i instruïdes transmetent una idea de modernitat, però també a la gent de poder adquisitiu baix i de coneixements previs molt febles.

A *l'abast*, per exemple, és un CD-ROM interactiu que conté 250 frases comunicatives de 20 camps temàtics diferents. També inclou un recull de recursos per aprendre català. Aquest material permet fer audicions de les frases en veu masculina i femenina i en diferents modalitats dialectals de les Balears. També permet fer enregistraments i controlar l'autoaprenentatge. L'edició, que es completa amb un llibret imprès, s'ha fet en quatre llengües de referència (castellà, alemany, anglès i francès). La versió d'*A l'abast* en àrab es vehicula amb una cinta de casset. A la pàgina web de la Direcció General de Política Lingüística se'n pot consultar la versió en romanès, en japonès i en xinès, a més de les versions en les altres llengües esmentades.

Aprenem a parlar en català és un material d'aprenentatge de català elaborat per la Conselleria de Presidència i destinat específicament a les cases de Balears d'arreu del món.

Gamma és una col·lecció de lectures que serveixen de complement per a l'aprenentatge, tant de les persones que assisteixen a un curs, com d'aquelles que han optat per l'aprenentatge individualitzat. Es tracta d'unes lectures per a no catalanoparlants o neoelectors seqüenciades en tres nivells segons el grau de dificultat. Poden ser texts originals o adaptacions d'altres obres. Les lectures estan graduades per nivells i tenen aclariments del lèxic que pot presentar una major dificultat i que, en el primer nivell, es fan en cinc llengües de referència: alemany, anglès, francès, castellà i italià. Així que augmenta el nivell de dificultat, apareixen progressivament estructures més complexes. El material es completa amb una proposta d'activitats.

Finalment, *Viure a les Illes Balears* són 44 làmines amb dibuixos i un recull de frases corrents. Les làmines s'agrupen en cinc àrees temàtiques: els exteriors, la casa, els serveis, els aliments i altres àrees d'interès. En total hi podem trobar unes 1.000 paraules d'ús corrent en les comunicacions quotidianes. Les llengües de referència són el castellà, l'anglès, l'alemany, el francès i l'àrab. De tota manera, el caràcter eminentment visual del material fa que pugui ser utilitzat des d'altres llengües.

Viure a les Illes Balears facilita l'aprenentatge de vocabulari en una primera fase i serveix d'eina de contacte entre el professorat i l'alumnat en aquells casos en què a l'aula hi ha alumnes de procedència diversa o quan el professor no coneix gaire la llengua del grup.

L'objectiu prioritari de la planificació lingüística a les Illes Balears és cohesionar la societat del futur entorn d'una llengua i d'una cultura pròpies i compartides, i avançar clarament cap a un col·lectiu humà majoritari que sigui culturalment vertebrat i lingüísticament integrador.

Això passa, necessàriament, per fer del català la llengua d'acollida per a tota la població d'incorporació recent i per assumir que aquest objectiu prioritari no és exclusiu d'una direcció general, sinó que ha de ser un repte assumit per totes les institucions i pel conjunt de la societat.

Evidentment, cal augmentar i intensificar les línies i les accions i trobar noves vies que serveixin d'instrument de canvi real. Cal no oblidar, però, que el tema de la immigració no es pot tractar aïlladament, ja que és un fenomen complex, que necessita un tractament global. De fet, a part de les estratègies i accions concretes que es descriuen en aquest article, és fonamental crear contexts favorables a la valoració de la llengua pròpia i a l'explicitació d'un missatge positiu per part de les institucions i dels agents socials. Són aquests contexts favorables els que creen les situacions de canvi lingüístic si, a més, els parlants troben els recursos i el suport necessari per vehicular el seu esforç personal.

Els canvis lingüístics, però, com qualsevol canvi social, són lents i de difícil avaluació. No es poden esperar resultats tangibles a curt termini, ja que aquests processos s'allarguen durant dècades o, fins i tot, generacions i perquè alguns dels aspectes que hauríem d'analitzar pertanyen al subtil terreny de les actituds, les percepcions o la connotació.

Tot i que les actuacions són molt recents i que l'anàlisi dels resultats presenta unes dificultats intrínseques, sí que podem referir-nos als indicadors qualitius. En aquest moment, per exemple, la demanda de cursos i de material supera amb escreix l'oferta existent, i els representants dels nous residents es mostren receptius i col·laboradors. L'interès dels ajuntaments i de les associacions és real i es manifesta en les demandes d'ajuda i d'assessorament. Finalment, el consens social sobre la necessitat d'integració dels estrangers és la millor confirmació que les coses canvien en positiu a les Illes Balears.

Tanmateix, el procés de recuperació lingüística engegat amb força a les Balears té dos aspectes crucials: la lleialtat lingüística dels catalanoparlants i la transmissió de la llengua en els matrimonis mixts. La situació es complica si tenim en compte que les Illes Balears tenen, en contra de la percepció general, uns recursos públics migradíssims i un sistema de finançament vergonyant. A més a més, en temes d'immigració, ni la Unió Europea ni l'Estat espanyol permeten uns mínims marges de decisió o planificació mentre que, paral·lelament, l'Estat desenvolupa una gran capacitat legisladora per controlar el mercat comunicatiu, sempre a favor del castellà i en detriment de les altres comunitats lingüístiques.

No sembla, per tant, un tema fàcil. Esperem que resulti un repte encoratjador.